

Bilješke uz makaronsku poeziju i djelo "Epigrammata de nostratibus" Đorđa Ferića

Željko Puratić

Pjesnički rad Đorđa Ferića (uvodni osvrt)

O djelomično poznatom hrvatskom latinisti Đorđu Feriću (Gvozdenici) pisano je dosad, iako fragmentarno. Porijeklom iz siromašne obitelji zarana se posvetio crkvi i učenju. Polazio je jezuitski kolegij u Dubrovniku, a školovanje nastavio u Ilirskom kolegiju u Loretu (Ancona, Italija), gdje je studirao filozofiju i teologiju. Po povratku u Dubrovnik bio je jedno vrijeme ravnatelj samostana sv. Klare (Puncjela) a potom nastavnik na bivšem Isusovačkom kolegiju (1773-1777). Iz želje za literarnim radom napušta nastavničku službu. Sklonost za poeziju osjećao je Ferić već zarana. Marljivo je čitao i prepisivao rukopisna djela dubrovačkih pisaca 16-18. stoljeća. Taj njegov prvi i značajan književni rad razbacan je po raznim arhivima u Dubrovniku. Pošto je tako sakupio glavninu dubrovačkih djela na narodnom jeziku, dao je svoju kritiku dubrovačkih književnika u rukopisnom djelu "Elogia Ragusinarum poetarum qui Illyrica lingua scripserunt, seu versibus seu prosa". Ovaj najraniji književnokritički rad Ferićev vrlo je vrijedan i koristan. Čini se da je Ferić, kao svećenik, naročito volio razne dubrovačke prepjeve psalama, što ga je vjerojatno potaklo da izradi jednu svoju parafrazu psalama i kantika ("Paraphrasis psalmodum poetica"); interes pak za dubrovačku književnost i uopće za narodni jezik potakao ga je i na proučavanja pučkog stvaralaštva.¹ U zrelim godinama života osjeća Ferić poziv da djeluje kao moralizator i prosvjetitelj; stoga sakuplja pučke poslovice (prorečja) i stvara od njih originalne fabule po uzoru na Fedra i druge fabuliste. (Kasnije će izdati i svoj prijevod Fedrovih basni!) A i njegov rad na parafrazi psalama imao je iste tendencije. Za potrebe škole (liceja) sastavljao je razne parafraze, među kojima se ističu prepjevi Horacijevih Carmina. (Najveća zbirka latinskih prepjeva u Dubrovniku.) Interesirao se Ferić i za historiju Dubrovnika i južnih Slavena uopće. To je vidljivo i iz literature koju citira u nekim svojim štampanim djelima ("Epistola M. Denisu", zatim "Periegesis orae Roccusanae"). Njegovo zagubljeno djelo "Epistolae Sloviniae" to jasno pokazuje². Održavao je literarne veze s kanonikom Josipom Pavlovićem Lučićem iz Makarske, te naročito s latinistom Adamom A. Baričevićem iz Zagreba i s drugima³. Pored drugih manjih parafraza (neke pjesme A. Kačića Miošića, neke parafraze iz Vergilijevih Georgica, Marcijala, Ovidijeve heroide Sapfa Faonu, "Radonje" Vladislava Minčetića, "Aretuza u goru, Arion u rijeku" Luke Miha Bone i raznih vježbi u versifikaciji), ističu se brojna rukopisna Ferićeva djela: "Epigrammata", "Epigrammata de nostratibus", "Disticha", "Descriptio Cucagnae", "Descriptio carnovalis Ragusini", "Život Esopa", "Slavica poemata

latine reddita", "Apophthegmata Erasmi latinis versibus explicata". Neka su mu djela zagubljena ("Elegiarum liber", prepjev prve zbirke *P r i č i c a*, *Satire i epistule*, prepjevi talijanskih soneta). Po svojim temama iz raznih književnih i znanstvenih područja Ferić je zaista poligraf i pravi letterato. Gotovo je sve pisao u stihu, pa, osobito po brojnim svojim djelima, zauzima glavno mjesto među dubrovačkim pjesnicima s kraja 18. i početka 19. stoljeća. Osim poznavanja Biblije i teologije uopće, poznao je Ferić helensku i rimsku književnost, glavne predstavnike talijanske i francuske književnosti, i (to se do istraživanja M. Pantića vrlo slabo znalo!) staru dubrovačku književnost. Stvarao je pretežno na latinskom jeziku kojim je vladao neobično vješto i okretno. Dovoljno je pogledati Parafrazu psalama u pretežno horacijevskim metrima, te epigrame razne vrste. Bio je Ferić pun duha, ali i zajedljiv. Pod utjecajem prosvjetiteljstva i preromantizma zanosi se životom i običajima naših "Morlaka". Rasprave u formi pjesničkih poslanica o etnografskim i geografskim pitanjima karakteriziraju ga kao znanstvenog radnika, lirika i didaktika. Veći dio njegova rada pripada zapravo didaktičko-moralizatorskoj književnosti: Psalmi (ilustracija hebrejske poezije), Fabule (pouka za dubrovačku mladež), Perijegeza (upoznavanje zavičaja), prijevod Fedrovih fabula (za potrebe škole), Erazmove izreke u latinskim stihovima (za mladež). Lične veze s pojedinim osobama ođaju Ferića kao velikog rodoljuba,⁴ bez obzira na to što je pisao na latinskom jeziku. To pokazuje s jedne strane želja da se spasu literarna djela dubrovačke književnosti⁵, a s druge strane sakupljanje pučke poezije i pučkih poslovice i njihovo predstavljanje tadašnjoj evropskoj književnoj publici.⁶ Latinitet Ferićev, njegov pjesnički talent, vještina u pjesničkom izrazu, poznavanje rimske poezije - sve to izbija već u pjesničkoj parafrazi Psalama i kantika, a kasnije naročito u epigramima punim duhovitosti, oštroumnosti, sarkazma. Ferić je, dakle, i latinist i slavist, i književnik i znanstveni radnik, i historičar i etnolog, pjesnik i prevodilac, lirik, epigramatik, pisac reportaža (epistule, "Periegesis", prikaz karnevala), basnopisac. On je nesumnjivo jedna od najinteresantnijih figura starog Dubrovnika i jedan od najinteresantnijih hrvatskih latinista, čovjek velikog talenta, načitanosti, teolog, erudit i izuzetno marljiv znanstveni radnik. Uzmemo li u obzir činjenicu da je imao neprestano mnogo obaveza u službi crkve (svećenik, rektor samostana sv. Klare, kanonik, kapitularni vikar), možemo se diviti njegovim raznovrsnim i brojnim djelima. Ondašnji kritičari zapazili su da je njegov literarni jezik (i latinski i "slovenski") pomalo neelegantan i težak. Mi se s tim možemo djelomično složiti i reći da je Ferićeva dikcija donekle osebujna u svim njegovim djelima. Stvarao je mnogo ali ne baš s lakoćom. Kao čovjek i kao literat bio je poseban tip. Zarana je postao svojeglav i otuđenik, kako čitamo u J. Berse⁷. Pogledajmo njegov portret i opazit ćemo opore crte lica. Ipak je mnogima bio iskren prijatelj. Kao čovjek možda je bio sklon škrtosti. Imao je i ličnih neprijatelja, što nije ni čudo ako znamo da njegovu Perijegezu Dubrovčani nisu osobito primili, a i zato što je bio oštar i zajedljiv.

Odavna je bilo pokušaja da se rekonstruira biografija Đorđa Ferića i priredi za tisak veći izbor njegovih djela na latinskom i hrvatskom jeziku. Ivo Frangeš bio je započeo posao i prekinuo⁸. Kad je kasnije pronađen rukopis pučkih pjesama prevedenih na latinski⁹, ponovo je pokrenuto pitanje izdanja djela Đure (Đorđa) Ferića. Tako je Miroslav Pantić, najbolji stručnjak za književnost starog Dubrovnika, na poziv JAZU istražio odavno biografiju Ferićevu i napisao (ne objavio!) studiju o Ferićevim djelima na našem jeziku¹⁰. Veljko Gortan, tako-

der na poziv iste Akademije priprema izbor tekstova Đ.Ferića i studiju ili predgovor o Ferićevim latinskim djelima. Djelo izlazi u kolekciji "Stari pisci hrvatski". U knjizi "Hrvatski latinisti II"¹¹ nalaze se neki podaci o Ferićevim rukopisima, ali su mnogi podaci o njima bili i prije poznati iz radova drugih autora (M.Pantić, Kastropil S., I. A.Kaznačić). S nestrpljenjem javnost očekuje spomenuto Akademijino izdanje, osobito Pantićevu biografiju Đ.Ferića.

O makaronskoj poeziji Đorđa Ferića

1. Descriptio Cucagnae

Iz rasonode piše Ferić i makaronske stihove¹² "Composizioni buffe", ugledajući se, kako sam kaže, u Merlina Coccaija (Folengo) iz 16. stoljeća. Makaronska poezija s polatinjenim talijanskim riječima i izrazima ima komični efekt. U talijanskim djelima takve vrste ismijavaju se tadašnja mišljenja, običaji i društvene forme. Kao što ukusna jela nastaju mješavinom, tako i makaronski jezik (kulinarski) treba dobro prirediti da bi bio zabavan i prijatan. Ferić je, kako zaključujemo iz zbirke knjiških epigrama u kojima se spominju svjetski književnici, poznavao i Rabelaisa, Folengova nastavljajući u Francuskoj. Karakteristika makaronske poezije je odsustvo klasičnih reminiscencija, slikanje pojedinosti, zaziranje od ukrasa, figura i komparacija. U Folenga zapažamo utjecaj Boccacciovih karikatura i Pulcijevih lakrdija¹³. Čitavo Folengovo djelo ("Maccaronea", "Baldus") izruguje ondašnji svijet i daje mu karnevalske oblike. Korijene makaronske poezije treba tražiti u srednjovjekovnim carmina burana i farsama¹⁴.

Ferićeva pjesma Descriptio Cucagnae (183 heksametra) opisuje opširno zemlju Dembeliju, zamišljenu zemlju, u kojoj se ništa ne radi, već samo dobro jede i pije. Pjesnik na početku šaljivo navodi kako mu je dosadno stalno pjevati o ozbiljnim sadržajima. Napušta Feba, a slijedi Merlina Coccaija:

Mo mihi capriccius saltat lodare Cucagnam,
Non aliam ob causam, nisi quod rincrescere coepit
Argumenta gravi semper cantare Camoena.
(1-3)

(Talij. mo=sada, capriccio=volja, čef, rincrescere=ne svidati se.)

Slijedi detaljan opis Cucagne: divni krajolici puni svakoga obilja, raznovrsnih jela, pića, srebra i zlata. Ljudima nije potreban novac, oni žive bez rada, sretno, uživaju u jelu i piću:

At quae vina tuae donasti, Bacche, Cucagnae!
Borgognam, Lacrimam, decantatumque Tokai,
Sciampagnam, Cyprum, Cesvinizamque salubrem,
Moscatum, Pecenumque, et, quae sola beatum
Potantis guttur quit reddere Malvasiam,
Sorpasant veterem quae di gran lunga Falernum¹⁵.
(isp.st.109-115)

Nema u Cucagni liječnika, nema bolesti, neugodnosti, ljudi se u kočijama voze krasnim alejama punim svakovrsna voća. Njihov je kralj najljepiji čovjek za kojeg se govorilo da je spavao 40 godina. U zemlji je zabranjeno raditi, živi se sigurno i bez ikakva straha:

Hinc neque sunt illis schioppi, mortaria, bombae,
Non risplendentes spadae, bajonetta, dagazze,
Nec quodcumque hominem queat ammazzare stromentum.
(isp.st.171-173)

Nije bilo, dakle, ni pušaka, ni prangija, ni sablji, ni mačeva.
Pjesnik se na kraju pita da li će ikad doći vrijeme kad će ljudi moći
živjeti mirno i bez briga:

Indarno, nam nullam homini natura Cucagnam
Condidit, et nos per burlam sumus ista locuti.
(183-184)

Po dikciji i morfološkim osobinama lako zaključujemo da je Ferić čitao Folenga. Od latiniziranih talijanskih riječi i izraza iz *Cucagnae* navedimo bar neke: st.10. si quidavero musam; st.29. mille locis plenae bollunt macaronibus ollae (bollire=vreti); st.122. mostacciones=kolači; st.124. nec servitialis egentes (ne treba im klistir), st.145-146. totoque cagavit adossum/temporis hoc spatium; st.165. multos incontrant saepe malannos... itd. Smatramo da nije toliko vrijedno da se duže zadržavamo na analizi ove pjesme, iako bi to bilo vrlo zabavno i interesantno¹⁶.

2. Carnovialis Ragusini descriptio macaronica

To je opis poklada u Dubrovniku s kraja 18. stoljeća. Za razumijevanje ove interesantne Ferićeve pjesme (152 heksametra) nužno je pročitati više literature: osim spomenutog F.M. Appendinija [Običaji u Dubrovniku], interesantni su podaci o dubrovačkom teatru krajem 18. i početkom 19.st. u IX satiri Džona Rastića (Resti)¹⁷. Podataka o kazalištu ima u Josipa Berse¹⁸, zatim u članku M. Deanovića o talijanskom teatru u Dubrovniku 18. st.¹⁹ i, na kraju, u Kambolovoj Povijesti hrvatske književnosti, gdje se govori o talijanskoj komediji dell'arte, i o prijevodima Goldonijevih i Molièreovih komedija (Frantica Sorgo, Marin Tudizi, Josip Betondić, Timotej Gled²⁰). Poznato je da je talijanski teatar prevladao u Dubrovniku krajem 18. st. Domaće priredbe su u drugoj polovini 18.st. sve rjeđe, jer su strani glumci i družine lošeutjecajna domaću dramu. Upravo na sve ovo aludira Ferićev satirički opis dubrovačkih poklada. Ferić sa žaljenjem konstatira zapuštanje materinskog jezika u Dubrovniku. Krivicu za kvaranje morala i propadanje starih dobrih običaja svaljuje na strane loše uticaje. Talijanske družine koje su dolazile u Dubrovnik prikazale su razne pučke farse koje je svjetina voljela ("hrana puka"). Sam Ferić spominje tipične likove kao Pulcinellu, Brighellu, Harlekina, Doktora i njihove bufonarije koje hoće da imitiraju neki Dubrovčani za vrijeme karnevala²⁰.

U uvodu (Ad legitores) navodi Ferić razloge zašto sada piše ove pjesme. Potrošio je dosta vremena i uložio mnogo truda i novca za svoju Parafrazu psalama i kantika, a i za Fabule. Želio je ovim djelima djelovati na vjerski i moralni odgoj Dubrovčana, osobito mladeži. Međutim, škrti dubrovački svijet kupio je vrlo malo primjeraka tih knjiga za čije je štampanje utrošio dosta novaca. Stoga je došao na ideju da poput Merlina Coccaija i drugih, koji su pisali markaronske pjesme, da u javnost nešto zabavnije te tako privuče Dubrovčane kako bi poslije ovih zabavnih pjesama o dubrovačkim pokladama i zemlji Dembeliji više čitali njegova ozbiljna djela²¹. Na početku uvoda navodi primjer grčkog govornika Demostena koji se majstorski

bio snašao kad ga Atenjani u Skupštini nisu htjeli slušati ispričavši im priču o magarčevoj sjeni. Ovaj prozni Uvod napisan je također mješavinom talijanskih i latinskih riječi, ili, tačnije, na latinskom jeziku prošaranom talijanskim riječima i frazama koje je Ferić latinizirao. Navedimo nekoliko izraza: *alzata ingeni* (=alzata d'ingegno=majestorija), *arringator* (govornik), *schivandi calorís gratia* (schivare=izbjegli), *somarus* (somaro=magarac, tovar), *galantomia* (poštenje), *lambicare cerebellum* (=mozgati), *riusciturum* (=poći za rukom).

Osvrnut ćemo se na sadržaj pjesme. U početku Ferić ističe mrtvilo karnevala u Dubrovniku koji se mnogo razlikuje od karnevala u starije doba a i od svečanosti i veselja u ostalom svijetu²².

Prije se, kaže Ferić, svake godine prikazivala komedija; senatori su također nosili maske, sve je bilo veselo i interesantno. Sada se više ne daju priredbe na materinskom jeziku, jer dubrovačka gospoda više vole talijanski koji više i njeguju, dovode izvana talijanske glumačke družine²³. Oni kvare moral. Koliko je Ferić bio rodoljub zalažući se za njegovanje materinskog jezika i obnovu starih običaja, neka ilustriraju stihovi 58-66:

Hinc laudabilis fuerat, mihi credite, prisco
 More iuventutem vestram exercere quotannis
 In recitis quamvis materno idiomate factis,
 Quam costumanzas Italum imparare, modosque,
 Quae sese nobis facile ceu pestis ataccant.
 Nam sic et mores nos servaremus avitos,
 Illyricaeque magis floriret gloria linguae,
 Quam vos lascias, qua conscientia quaero,
 Ire in malorum penitus misereque perire.

Dio dubrovačkih krabulja koje se pojavljuju za poklada vrlo je neukusan i neprivačlan. Obično se pojedinci preobuku u razna odijela, a svijet im se smije. Ponekad se desi da svjetina tuče maskare narančama. "Finiji" građani prave visoke moderne frizure ili pokušavaju glumiti likove iz talijanskih komadija (Pulcinella, Brighella i dr.), iako nisu nikad u teatru vidjeli te likove. Ako se navečer daje komedija, nagru žene u Orsan (teatar) i grabe bolja mjesta. U lošem teatru ljudi doživljavaju kojekakve neugodnosti, kao npr.

Nam non palchettis locus hic, sed in aere panchae,
 Unde aliquando solent, qui consedere sub illis,
 Salsettam coelo pluviam sentire sereno,
 Per fendituras ligni quae calda trapassat.
 Multa loci hic possent describi incommoda, verum
 Sto zitto, per non patriae irridere theatrum.²⁴

Na Placi je inače nemoguće u te dane podnositi silnu viku i dreku. Ukoliko u pokladne dane nema predstave-komedije, svijet slavi posljednjih dana obilnim i dobrim jelima. Zabave često traju do u kasnu noć. Radoznali dubrovački svijet voli prisluškiivati tuđe razgovore.

To bi bio, ukratko, opis izrođenih i neukusnih običaja za vrijeme dubrovačkih poklada s kraja 18. stoljeća. Da bi sliku prikazao zornije, Ferić ponekad umeće u tekst i naše izraze (v. u st. 83-84. .. cras videas cum diplis atque sviralis/More agresti alijs sponsam deducere..., zatim u st. 91: *skvizza puerum*=cika djece). Neobičan je Ferićev izraz *ire in prisluschos* = ići na prisluškiivanje. Od talijanskih riječi navedimo: *tripudio* (veselje), *rompere ghiaccio*

(prekinuti šutnju), a stil našeg jezika vidljiv je u "nec habet quis rumpere ghiazzum (nema tko prekinuti šutnju), málōra=nesreća, panchae=klupe, palchetto (lože, parket).

Bilo bi potrebno objaviti ove Ferićeve makaronske stihove i opširnije ih komentirati s raznih strana. Prostor nam to ovdje ne dopušta²⁵.

O djelu "epigrammata de nostratibus"

Osim knjiških epigrama (Miei) sastavio je Ferić jednu manju zbirku pod naslovom "Epigrammata de nostratibus" (tj. epigrami o ondašnjim Dubrovčanima). Autograf Ferićev nalazi se u dubrovačkoj Naučnoj biblioteci, rukopis br. 126 sv. 3. Prijepise vidi u rukopisu 180 Male braće i u rukopisu 18 u Historijskom arhivu u Dubrovniku.

Za vrijeme francuske okupacije, i u početku austrijske vladavine, dakle već kao starac, Ferić nastavlja, iako u teškim okolnostima, svoj literarni rad. Epigrame je pisao sve do godine 1816. Dokazuje nam to jedan list u 5. knjizi Epigrama gdje čitamo datum 23.12.1815 (okružnica vlade u Zadru). Čini se da ne radi planski. Uz pisanje Života Esopa i prevodenje Fedra neumorno sastavlja razne epigrame: "Apothegmata Erasmi latinis versibus explicata" (1808), "Epigrammi miei", "Disticha", "Elogia" i "Epigrammata de nostratibus". Nalazio je u to vrijeme jedino zadovoljstvo u svom literarnom stvaranju.

Ova zbirčica pravih, originalnih epigrama (110 njih) bitno se razlikuje od one veće zbirke knjiških epigrama. Ferić, kako i sam naslov pokazuje, iznosi u njoj onegdote o nekim ljudima iz Dubrovnika svoga vremena, uglavnom s početka 19. stoljeća. Većinom su to podrugljivi i šaljivi epigrami. Kako je Ferić bio prilično povučen od političkih zbivanja i podosta zauzet obavezama u crkvi, ne nalazimo u ovim epigramima ogledalo političkih prilika. Pojedini epigrami odnose se na neke manje ondašnje književnike. Više pravi bilješke o svakovrsnim zgodama ostalih Dubrovčana (pučana): svećenika, trgovaca, advokata, franjevacu, raznih majstora. Malo epigrama govori o prošlim događajima. Mnoga od lica koja spominje i kojima se ruga nama su danas većinom nepoznata. Ponešto, istina, o nekim osobama možemo čitati u knjizi J. Berse koji prilično dobro ocrtava prilike u Dubrovniku početkom 19. stoljeća, pa tu knjigu treba konsultirati kadgod se radi o Dubrovčanima toga vremena (Ferić, Hidža, Rastić i drugi). Evo nekih osoba iz ovih epigrama: Josip Betinelli zvan Gobbo, kanonik Miho Menze zvan Tempesta, Petar Balletini, Martolica Baždari zvan Bugarin, Natalis (Božo) Saraka, advokat Miho Tudisi, Savino Luciani Pozza, Anica Lardokuša, zločinac Mordžin, konzul Prevaux, špijun Remedelli, Paulo Ruini, Nikola (Paula) Gozze zvan Tabakin, liječnik Petar Bianki, Ivan Aleti, Petar Aleti, Marin Zlatarin zvan Mačak, Didak Arbascelli, trgovac Luko Milković, Maro Zamanja, Mate Bandur, Antun Dardelli, Orsat Ranjina zvan Čikuta. Za dobro osvjetljavanje i komentiranje ovih epigrama bila bi nužna arhivska istraživanja u arhivima i bibliotekama u Dubrovniku. Pa i kad bi se i to obavilo, ne bismo opet dokučili sve o događajima i zgodama pojedinih građana u Dubrovniku. Ferić, naime, iznosi svakodnevne smiješne stvari i vragolaste šale. Glavni cilj bio mu je da duhovitošću i satišom zabavi sebe i ljude iz svoga užeg kruga prijatelja, a s druge strane da zadovolji svoju potrebu za pisanjem latinskih stihova.

Ogledajmo neke od ovih epigrama. Radi ilustracije navest ćemo neke i u originalu.

Ep. 6. Ut magis atque magis caveas a furibus, astus
Proderit hoc etiam perdidicisse genus.
In peram quotiens dextram infert Aulus amicis,
Clam tenet hac cornu capreoli exiguum;
Si nit sentibas, thecam tibi linteolumve
Hinc educebat strenuus aut loculos.
At si immisse manum quis forte sagacior intus
Senserat, haec ridens illico verba dabat:
"Ob jocum ego in peram volui hoc tibi mittere cornu,
At te ad fallendum non satis artis erat".

Za Aula sâm Ferić navodi da je bio lupež zvani Češljavuna koji je po profesiji bio svećenik. Kao i u ovom epigramu, tako i inače Ferić žigoše svećenike i redovnike. Taj je epigram interesantan i s jezične strane; isp.riječi theca=kutiija, linteolus=rubac, loculi=novčanik.

U epigramu 19. spominje se Džono Rastić. Kako je on umro 1814. godine, Ferić je svoj epigram pisao ili te godine ili 1813, što zaključujemo i po st. 3: Junius hoc audit morti jam proximus....

Ep.28. Virginis ante aram conceptae poplite flexo
Orat dum plangens pectora patricius;
Sic quaedam, quae audibat anus paupercula, mentis
Et quae praeterea non bene compos erat:
"Hic tibi multa", inquit, "loquitur, bona Virgo, tu at illi,
Omnia mentitur nam tibi, crede nihil."
Quidam ibi: "Si pueri atque amentes vaticinantur,
Hanc ego pol! stultam dicere vera puto!"

Patricij je Savino Luciani Pozza, starica Anica Lardokuša. Vidimo Ferićeva podrugivanje pojedinim "pobožnim" ljudima, a zapažamo i zorno crtanje raznih tipova iz dubrovačkog ambijenta.

Ferićeva duhovitost dolazi do izražaja u sadržajima iz života pojedinih svećenika ispovjednika, naročito na samrtnoj postelji²⁶.

Ismijava Ferić i pojedine Dubrovčane koji žele pokazati znanje latinskog jezika, ali im se desi zgoda da neke riječi ili izraze navedu netačno. Tako u epigramu 36. vlastelin Nikola Ivana de Bona umjesto eques kaže uquus. Pjesnik završava epigram:

... nam te

Littera quadrupendum fecerat illa prior.

U epigramu 74. svećenik je, da istakne umjerenost, morao upotrijebiti izraz Est modus in rebus. On je, međutim, rekao Est rebus in modis. A u epigramu 76. neki Nikola Getaldi Hajduk (Zelenko) umjesto de abolitione Jesuitarum kaže De ablutione...

U epigramu 43. ismijava kneza Dubrovačke Republike (nekoga Luku Vlade Sorgo) koji je nesnalažljiv kao govornik u Malom Vijeću.

U epigramu 55. govori se o Maru (Dominka) Zlatariću, zvanom "Gospar Mačak", poznatom dopunjaču Gundulićeva "Osmana" (1753-1826). [O njemu vid. J. Bersa str. 160]. U epigramu Ferić

objašnjava njegov nadimak. Kako se navodi da je Maro Zlatarić pisao zajedljive epigrame, lako je moguće da je u kojem ciljao i na Ferića, koji mu je uzvratio epigramima 54-55. Epigram 55. navodim u cijelosti:

Cur Felis dictus fuit Aurius ille, poetas
Cui salum a facie noscere posse datum?
An aua vultus erat par illi belluae? Acuta
An potius quod vox fantis ab ore fluat?
Nii horum. Ancillas amat Aurius, utque potiri
Illarum in nocte amplexibus ipse queat,
Felis more levi pede se per summa domorum
Fert tecta adrepens leniter ad thalamos.
Utque opus exegit, sua post vestigia eadem
Calle suam repetit nocte silente domum.

Antipatiju prema dominikancima i franjevcima izrazio je Ferić u epigramu bez broja na posljednjoj strani ove zbirke epigrama: "Querela vicarii capit. ecclesiae Racusanae ad Aug. Imp. Franciscum". Svoju muku oko smirivanja njihovih međusobnih svada uspoređuje pjesnik s Augijevim štalama koje je Heraklo očistio:

Ille viam pariter sibi ob isthaec stravit Olympo,
Ne via ob hos timea sit mi adeunda Stygis.
Praefectis hos ergo suis jam redde regendos,
Pacem animo reddes sic bonus quippe suo.

Osobama, većinom Dubrovčanima, Ferić daje razne pseudonime, ali ispod teksta redovno navodi prava imena i prezimena. Kao i u onim drugim epigramima, Ferić i u ovoj zbirci koristi raznoliku leksiku. Radi potpunosti navodimo više riječi i izraza: pictae chartae=igrača karte (ep.1), verpa (ep.1), trichila=sjenica (ep.5), ponere ventris onus (passim), pharmacopola=trgovac, prodavač (passim), pileus=šešir (ep.8), scurra, baiulus (ep.11), spongia (ep.14), cum mihi claudetur anus (prijevod pučke poslovice "To će bit kad meni zaraste zadnjica"), lodex=pokrivač (ep.19), popina (ep.20), pinguis gallina (aluzija na bogatog seljaka), poplite flexa=klečeći, helluo, vasculum, quidam naris homo emunctae (iz Hor.), Coclitis heros (ep.42): aluzija na vezira u Carigradu; mingere (ep.48), lucella (ep.79), perones=čizme, faba arabica=kava, pedo pedere pepedi (ep.80), salebra (ep.86), locusta=zmijsa, uretra, lotium (ep.97), soboles Gusmani=dominikanci (Dominicus=Gusmanus=sv. Dominik), clitella=samar.

Bilo bi, mislim, interesantno navesti bar dva primjera teksta, gdje je Ferić svoj prvobitni tekst korigirao, bilo iz metričkih ili stilskih razloga:

U st.9-10 posljednjeg epigrama:

Augiae foeda ille fimo stabula eluit amne
Immisso, haud iterans, quod semel egit, opus.

U konceptu je pentametar glasio:

Nec gestum semel hoc ille iterum est opus.

Ovaj pentametar koji je loš i ritmički i s obzirom na prethodni heksametar Ferić je precrtao i sastavio najprije gore citirani uz varijantu: Quodque semel gessit, non iteravit opus.

St.11-12 u epigramu 103:

Haec tibi parva licet possint fortasse videri,
Sic tamen est opulens BUNDIA facta domus.

Feriću se heksametar nije ritmički dopao, vjerojatno zbog drugog njegova dijela, pa ga je precrtao i napisao novi:

Ista tibi poterunt mediocria forte videri.

Za drubrovački obrazovani svijet s početka 19. st. ovi epigrami bili su vrlo interesantni zbog obilja detalja iz ondašnjeg života. Danas nam je gotovo nemoguće istražiti živote i zanimanja brojnih običnih građana ondašnjeg Dubrovnik. A pitanje je da li bi taj posao uopće bio vrijedan zbog mnogih nevažnih stvari iz privatnog života pojedinih osoba. Pročitamo li ove epigrame, dobivamo ipak neku sliku o ondašnjem životu u Dubrovniku.

Ferićeva duhovita zapažanja o pojedinim zgodama, ismijavanje ljudskih gluposti uz iznošenje svakodnevnih pojava odaju čovjeka izoštre-
na duha i erudit. Navedimo jedan epigram u prijevodu:

Dva vlastelina Dubrovčana, koje neću imenovati, odluče da vide Italiju. Čim stignu u prvi grad, obuku odmah haljine izvezene zlatom, pripašu mač, a svakoga je pratio jedan plaćeni sluga. Budale, mislili su da je to dovoljno da na sebe svrate pozornost stanovnika toga talijanskog grada. Ali, kad vidješe da ih nitko ni ne gleda niti pozdravlja, rekoše ovo: "Italija je zaista lijepa i po njenim slavnim gradovima može se vidjeti mnogo rijetkosti. Ali što to koristi, kad ovdje do nas nitko ništa ne drži? Pođimo u domovinu, tamo nas čeka vlast!"

Ferićevi biografi navode da su se rijetki Ferićevi prijatelji bojali njegovih dosjetki koje nikoga nisu štedjele. To jasno vidimo iz ovih epigrama. A pisanje raznih epigrama, bilo originalnih ili iz Erazmovih *Apophthegmata*, bila je njegova duševna potreba. P. A. Casali je još prije 130 godina smatrao da bi možda jedan razuman izbor epigrama više proslavio Ferića nego ona štampana djela (*Fabule*, *Psalmi*, *Periigeza* i druga) koja su ponekad i dosadna.

Prikazom ovih Ferićevih radova željeli smo još jednom svrnuti pažnju na djelo ovog znamenitog Dubrovčanina. Neka su istraživanja već započela, no ne sumnjamo da Ferićevo djelo još krije mnoge zanimljive detalje o kojima će trebati voditi računa. To je ujedno ono što nas potiče da u proučavanju Ferića ne odustanemo na pola puta.

Bilješke

- ¹ Sakupljao je pučke pjesme hrvatske, srpske i muslimanske, te ih prepjevao na latinski u namjeri da upozna evropsku književnu publiku sa životom i običajima južnih Slavena.
- ² Ono predstavlja prepjev "Lettere intorno all'origine... dei popoli Slovani" njegova vršnjaka i prijatelja Stjepana Rajčevića.
- ³ Isp. njegove štampane latinske poslanice M. Denisu iz Beča, J. Mülleru, Splitsčaninu J. Bajamonti.

- ⁴Isp. u vezi s ovim šaljivi opis dubrovačkog karnevala, u kojem žali što se u Dubrovniku s kraja 18. stoljeća zanemaruje narodni jezik, a poprma talijanski!
- ⁵Prepisivački rad, *Elogia* - ocjena dubrovačke književnosti.
- ⁶Prepjevi pučkih pjesama, *Fabule*.
- ⁷J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*.
- ⁸Vidi: Ljetopis JAZU, god. 1949/50, knjiga 57, Zagreb 1953.
- ⁹U Enciklopediji Jugoslavije bilo je navedeno da je definitivno iz-
qubljen!
- ¹⁰Vidi: Ljetopis JAZU, knjiga 70, Zagreb 1965.
- ¹¹"Hrvatski latinisti II" (pisci 17. - 19. stoljeća), Zagreb 1970.
- ¹²Vidi: rukopis biblioteke Male braće u Dubrovniku, broj 180.
- ¹³Isp. De Sanctis, *Povijest talijanske književnosti*, str. 371. (hrvat-
ski prijevod, Zagreb 1955.)
- ¹⁴Vidi: Talijanska enciklopedija s.v. *Maccheronica letteratura*.
- ¹⁵O pojedinim vrstama pića, posebno vina, isp. i Fr.M. Appendini, *Notizie...*, 199. Tu je riječ i o nekim našim vinima.
- ¹⁶Spominju se tako poznate balonjske mortadele, pršuti, rudnici zlata u Paraavaju, sitni novac u papinskoj državi: baiocco; puding (bo-
dini); svinjska jetra (fegatelli); kajmak (crema); razne vrste pića, slatkiji.
- ¹⁷Rastić je već samim naslovom *Bacchanalia* htio pokazati kako zamišlja ondašnje priredbe u Dubrovniku. Kao čovjek stroga morala smatrao je Rastić, čini se, da bi i kazališne predstave u ondašnjem Dubrovniku i karnevalske običaje trebalo zabraniti, kao što je i Senat u starom Rimu bio zabranio svetkovine u čast boga Bakha (*Bacchanalia*).
- ¹⁸*Dubrovačke slike i prilike*, str. 106-107.
- ¹⁹Rešetarov zbornik.
- ²⁰Posljednjih je godina JAZU u Zagrebu izdala tekstove brojnih pre-
rada Molièreovih komedija iz Dubrovnika. To su bile komedije po-
dešene za dubrovačke prilike.
- ²¹Kako Ferić u ovome predgovoru spominje samo *Psalmes i Fabule*, a ne i druga djela, zaključujemo da je svoje makaronske pjes-
me pisao u posljednjem deceniju 18. stoljeća.
- ²²Karnevalsku povorku su otvarali Turica i Čoroje. Slike Turice i Čo-
roja vidi na kraju I knjige Appendinijevih *Notizie...* To su bile
figure iz dubrovačkih poklada. Govoreći o kultu Marta, Bakha i Di-
jane (I, 56-58) Appendini navodi da su tri osobe iz puka u povorka-
ma prikazivale spomenuta tri božunstva, prolazeći kroz grad uz ve-
liki smijeh gledalaca. Mart je Turica ili Turo, na čelu povorke;
sličan mu je lik Manducusa iz atelane starih Rimljana. Imao je konj-
sku glavu i duge zube. Bakho se zove Čoroje ili Zoroje (grčki:
zorós - čisto vino), ima u ruci štap ovijen bršljanom. Appendini na-
vodi razna neuvjerljiva tumačenja imena ovih krabulja.
- ²³Predstave su se prikazivale u Orsanu, u nekadašnjoj "Luži". I Ferić
i Rastić daju oštru kritiku prilika u tadašnjem teatru.
- ²⁴Vidi: Bersa, o.c. str. 107., Rastić, *Satira IX*.

²⁵Ferić, očito, žali za starim vremenima kada su se na narodnom jeziku davale preradbe Molièreovih i Goldonijevih djela. Prema Molièreovim veselim komadima na našem jeziku, ove farse talijanskih družina na talijanskom jeziku nisu mogle oduševiti mnoge Dubrovčane. Oni su se još u doba Appendinija s oduševljenjem sjećali, kako kaže i M. Kombol (Povijest hrvatske književnosti, str. 344), vremena Marina Tudizija i Frančiće Sorgo.

²⁶sp. epigram 29. i 48.

RESUME

Notes sur la poésie macaronique et sur l'oeuvre "Epigrammata de nostratibus" de Đorđe Ferić (1739-1820).

Željko Puratić

Dans cet exposé l'auteur présente quelques réflexions sur l'activité littéraire d'un des plus productifs et des plus universels latinistes croates de la deuxième moitié du XVIIIe siècle et du début du XIXe siècle - Đorđe Ferić. Une attention particulière est consacrée aux deux poèmes de Ferić ("Descriptio Cucagnae" et "Carnavalis Ragusini descriptio macaronica") ainsi qu'au recueil des épigrammes dont le sujet est la vie de Dubrovnik ("Epigrammata de nostratibus"). À part le contexte historico-culturel, l'auteur essaie de dégager certaines particularités lexiques du texte (les éléments alloglottiques des particularités dans la latinité), et à travers les sujets de certaines épigrammes, il explique les problèmes liés à la vie et à l'oeuvre du poète (la relation du poète avec ses contemporains; son comportement par rapport aux problèmes de son époque; les questions concernant sa création littéraire). Les conclusions tirées de l'étude des oeuvres de Ferić font penser l'auteur qu'il s'agit-là de la partie la plus intéressante de l'oeuvre immense laissée par un des derniers écrivains croates écrivant en latin - le Ragusain D. Ferić.